

Edition Museumstexte

01 Daimi Sergi

JÜDISCHES
MUSEUM
HOHENEMS

Eldeki Türkçe broşürde "Edition Museumstexte" (Müze Metinleri) neşir dizisiyle Yahudi Müzesinin Daimi Sergisi kapsamında ve Hohenems Yahudi Mahallesi konusundaki "Heimat Diaspora. Das Jüdische Museum Hohenems" (Diasporada Vatan. Hohenems Yahudi Müzesi) isimli Müze Katalogunu tamamlayan bir dokümantasyon ve konuya ilişkin daha etraflı bilgiler sunulmaktadır.

2007 senesinde açılan Hohenems Yahudi Müzesinin Daimi Sergisi göç, sınırlar ötesi ilişkiler, bağlantı ağları ve küreselleşme konularından etkilenen Avrupa diasporasının geçmişinden tarihi bir örnek sunmaktadır. Bu örnek tüm tecrübeleri ve tezatlarıyla, yaşam anlayışları ve olumsuz yaşantılarıyla insanları ön plana koymaktadır: Koro şefi Salomon Sulzer, haham Aron Taenzer, seyyar satıcılar, lokantacılar, tüccarlar, fabrikatörler, küçük esnaf ve öğretmenler gibi insanlar.

Sergi işte bu hikayeyi anlatmaktadır ve de buna bağlı hikayeleri çeşitli bakış açılarından aydınlatmaktadır: Tarihi çağlara ve gelişmelere bağlı kronolojik olarak, kişisel bibliyografyaları ve aile hikayelerini odak noktasında tutarak veya insanlar arası birlikteliğin temel sorularını vurgulayarak. Ve nihayet başka bir zaman algılamasına da yer verilerek: Hayatın devirli sürecine ve dini bayramların süreçlerine bakılarak. Değişik yer ve mekanlarda, değişik zamanlarda yaşanan bayramlar, daima onu yaşayan insanlara bağlı olarak da değişik anlamlar alabilen bayramlar.

Hanno Loewy ve Yahudi Müzesi görevlileri,
sizlere heyecanlı ve ilginç bir okuma diler.

„Wer sind wir?“

Tradition und Aufklärung

Gesetze und Verordnungen im Geiste der Aufklärung erließen Ende des 18. Jahrhunderts erstmals den Weg in die bürgerliche Gleichstellung der Juden und anderer Minderheiten. Anpassung an die Mehrheit wurde aber zur Voraussetzung für den stufenweisen Eintritt in die Gesellschaft gemacht.

Die „Toleranzpatente“ von 1781 bis 1812 gaben den Juden in Österreich rechtliche Freiheiten, aber kein Recht auf bürgerliche Gleichberechtigung. In Preußen folgten die Verordnungen von 1808–1814 einerseits, andererseits die Gewerbeprivilegien von 1810, die den Juden den Zutritt zum Handwerk, Handel und Gewerbe eröffneten und eine bürgerliche Existenz ermöglichten.

Der Kulturkampf des 19. Jahrhunderts übertrug die Verantwortung für die Juden von der Regierung auf die Gemeinden und Synagogen. Die Synagogen wurden als Orte der Erziehung und Kulturschulung betrachtet. Die Synagogen wurden als Orte der Erziehung und Kulturschulung betrachtet.

Verantwortung übertrug die Regierung auf die Gemeinden und Synagogen. Die Synagogen wurden als Orte der Erziehung und Kulturschulung betrachtet.

Tradition 000

Bildung

Die Bildung der Juden in der 19. Jahrhundert war ein zentraler Punkt der Integration in die bürgerliche Gesellschaft. Die Synagogen wurden als Orte der Erziehung und Kulturschulung betrachtet.

Orthodoxie oder Reform

Die Orthodoxie und die Reformbewegung waren zwei gegensätzliche Strömungen innerhalb der jüdischen Gemeinschaft. Die Orthodoxie betonte die Einhaltung der traditionellen Gesetze, während die Reformbewegung auf eine Anpassung an die bürgerliche Gesellschaft abzielte.

Paris

Bei Maimonides

Passach

Koschere

1820

ÜST KAT

9	Giriş
10	Yerleşme
10	Medinat Bodase
11	Piyasayı Canlandırmak
11	Kovulma ve Tekrar Yerleşme
12	“Yararlı Kılma”
12	Yıl Döngüsü ve Yaşam Döngüsü
	<i>Simhat Tora</i>
	<i>Doğum</i>
	<i>Aşk</i>
	<i>Hanukkah</i>
14	Gelenek ve Aydınlanma
14	Halkın Eşitliği
15	Eğitim
15	Ortodoksluk veya Reform
15	Temiz veya Temiz Değil
16	Yıl Döngüsü ve Yaşam Döngüsü
	<i>Bar/Bat Mizva</i>
	<i>Purim</i>
	<i>Kaşrut</i>
	<i>Pesah</i>
18	Diaspora ve Göç
18	Seyyar Satıcılar ve Hizmetkârlar
19	Sankt Gallen
19	Clara Heimann-Rosenthal
19	Heimann-Rosenthal Villası ve Salonu
20	Tirol ve Vorarlberg
20	Büyük Dünya
21	Yıl Döngüsü ve Yaşam Döngüsü
	<i>Şabbat</i>
	<i>Düğün</i>
	<i>Şavuot</i>
	<i>Tişa Beav</i>

22	Kimlikler
22	“Obje Olarak Ben”
23	Dini Çatışmalar
23	Siyasi Cevaplar
24	Bireysel Yollar
24	Yıl Döngüsü ve Yaşam Döngüsü
	<i>Roşşana</i>
	<i>Yom Kipur</i>

25	Uyum ve Dışlanma
25	Yahudi Düşmanlığı
26	Yan Yana mı Yoksa Birlikte mi?
26	Kimin Yurdu?
27	Neşeli Manzara
28	Yıl Döngüsü ve Yaşam Döngüsü
	<i>Ölüm</i>
	<i>Sukot</i>

29	Salomon Sulzer
----	-----------------------

ÇATI KATI

30	Nasyonal Sosyalizm
35	Geride Kalmayanlar
35	Kaçış
36	İmha
40	Mülteciler
41	Hatırlamak ve Hatırlamamak

MERDIVEN DAİRESİ

“Fakat Őimdi size bir soru sormam lazım. Vorarlberg’te bir yahudi műzesi ne ile oluŐturulabilir? Herhalde insanların eŐyaları karanlıkta gizlice getirmeleri gerekir.”

Jenny Bollag-Landauer, Őubat 1987’de bir rűportajda.

ÜST KAT

SALONU

Giriş

Hohenems'li Yahudilerin Hikâyesi

Hohenems'de 300 yıldan fazladır bir yahudi cemaati vardı. En parlak dönemlerini bölgenin ekonomik kalkınmasını birlikte yapılandırıdıkları 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamışlardı. 1850 yılında 500'den fazla insan yahudi cemaati mensubuydu. Bu sayı, o zamanların yöre nüfusunun altıda biri kadardı.

1860'lı yıllarda cemaat göç yoluyla dağılmaya başlar. Onlardan geriye kalanlar milliyetçi nasyonal sosyalist nazi iktidarı esnasında yok edilir. 1939 yılında hala Hohenems'de yaşayan son sekiz yahudi, nazilerin tecrit, diğer bir tabiriyle toplama kampında katledilir. Bu evin son yahudi sakini Clara Heimann-Rosenthal da, bu katledilenlerin arasındaydı. Heimann-Rosenthal villası, 1864 yılında İsviçreli mimar Wilhelm Kubly'nin planlarına göre inşa edilmiştir. Burası Hohenems'li yahudilerin özgürlüğü ve içtenliği için ve Clara'nın ebeveynleri Charlotte ile Anton Rosenthal'in yaşam stilleri için adeta bir gurur ifadesiydi. Onlar birkaç on yıl boyunca bölgede en büyük işveren durumundaydılar.

Hohenems'li yahudiler hakkındaki sergi bir cemaatin oluşumunu, dostluğu ve düşmanlığı, umutları ve hayal kırıklıklarını, başarıyı ve yok edilişi anlatmaktadır. Tarihi gelişimlere paralel olarak yaşam döngülerini, dini törenleri, günlük hayatı, Hohenems'deki geleneği ve ilerlemeyi, gurbeti ve göç ile yoğrulmuş olan bir tarihin çelişkilerini de dile getirmektedir. Hohenems'li yahudilerin torunları, bugün tüm dünyada yaşamaktalar.

Çocuk Sergisine Giriş

Tarih ve Hikâyeler

Heimann-Rosenthal villası Anton ve Charlotte Rosenthal tarafından inşa edilmiştir. Onlar Hohenems'in yahudi vatandaşlarındandı. Evleri, adeta ikinci bir şato gibi Kont Sarayının yakınında gururla ayakta durmaktaydı. Bugün bu ev, bir müzeye dönüştürülmüştür. Hohenems'li yahudi ve hıristiyan sakinlerin tarihlerini ve onlar hakkında hikâyeler anlatmaktadır. Yazar Monika Helfer bunları yeniden kaleme aldı ve Barbara Steinitz bunlara uygun resimler oluşturdu. Ama bunları nerelerde görmek mümkündür? Bunun için sergide 2-21 numaralı şalterler vardır. Bu şalterlere basıldığında, bu hikâyeler kısa bir süre için görünür hale gelirler.

ODA 1

“Neden Buradayız?”

Yerleşme

Yahudi azınlığın değişkenlik arz eden Avrupa'daki yerleşim ve oradan kovulma hikâyelerinin ardında, her zaman ekonomik motifler vardı. Konstanz gölü çevresinde daha ortaçağda yahudi cemaatler oluşmuştu. Onlara sadece katlanılıp göz yumuluyordu ve o zamanın yönetimine bağımlıydılar.

Yahudilerin faaliyet alanı zorunlu olarak ticaretle ve para ödünç vermekle sınırlandırılmıştı. Bu onları genellikle hıristiyanların düşmanlığına maruz bırakmış ve saldırılarının hedefi haline getirmişti.

Yahudi düşmanlığını hedefleyen kışkırtma ve kıyım, 1348/49 yıllarındaki büyük veba salgını esnasında birçok yerde, yeni yerleşmiş olan yahudi topluluklarının kovulmasına yol açar ve katliamlarla son bulur. Bu devrede Basel'den Sankt Gallen'e kadar çok sayıda cemaat yok edilir. Hayatta kalan yahudiler bu gelişmenin sonunda nihayet tek tek veya küçük gruplar halinde ülkeye yayılırlar.

Hohenems İmparatorluk Kontunun siyasi ve ekonomik hırsı, 17. yüzyılda bir yahudi cemaatinin kurulmasına yol açar. 1617 yılından itibaren yahudi tüccar ailelerin Hohenems'e yerleşmelerine izin verilir. Kontun niyeti, “piyasayı kalkındırmaktır”.

Kont ailesinin ortadan kalkmasıyla birlikte Hohenems yöresi 1765 yılında Avusturya'ya geçer ve dolayısı ile yahudi düşmanı Habsburg yönetiminin emrine girer. Hohenems'li yahudiler yine de oturma haklarını korurlar ve cemaat gelişme imkânı bulabilir.

Medinat Bodase

Konstanz Gölü civarındaki yahudi yaşantısı ortaçağda Überlingen, Konstanz veya Sankt Gallen gibi şehirlerde yoğunlaşır. Bu cemaatler birbirleriyle sıkı bir bağlantı içindeydiler. Önemli bayram günlerini birlikte idrak ederler, mezarlıklardan birlikte yararlanırlar ve siyasi meselelerini birlikte değerlendirirlerdi. Feldkirch, Bregenz ve Bludenz bölgelerinde de yahudi tüccar ailelerin buldukları bilinmektedir. Onlar da aynı şekilde o zamanlar Konstanz Gölü bölgesinin ya da onların adlandırdıkları şekliyle “Medinat Bodase” mensuplarıdır. Büyük veba salgını esnasında 1348/49 yıllarında yahudiler, kuyu suyunu zehirlemek suretiyle “kara ölüme” sebebiyet vermekle suçlanırlar. Bunun akabinde bir şiddet dalgası Avrupa'da

çok sayıda yahudi cemaatini yok eder. Konstanz gölü çevresindeki yahudiler de kovulur veya yakılırlar.

Hayatta kalan tek tük kişi kısa süre sonra geri gelir, ama bölgede uzun süre bir cemaat oluşturamazlar.

Piyasayı Canlandırmak

Dîmparatorluk Kontluğu, 17 yüzyılın başlarında daha sonraki Liechtenstein Dukalığının büyük bir kısmını da içine alan bir toprağı kapsamaktadır. Hohenems’li Kont Kaspar, sarayın çok pahalıya gelen inşasını tamamlamak için, hıristiyan zanaatkârları Hohenems’de yaşamaya çağırır. Bu devrede yöredeki yahudi tüccarlar, uluslararası ticaret ve kredi sistemine bağlantı kurulmasına aracılık edeceklerdir.

Kontluk kalem odası, Konstanz Gölüne bağlı Langenargen’den yahudi tüccar Wolf ile bazı yahudi ailelerin göçüyle ilgili şartları görüşür. 1617 yılında Kont Kaspar tarafından düzenlenen ‘Koruma Mektubu’, onlara parayla ve mallarla ticaret yapma izni verir. Yahudiler, oturumları için yıllık korunma parası ve vergi ödemek zorundadırlar.

Kont, yahudi ailelere ne kapalı bir ikamet bölgesi tahsis eder, ne de onları özel bir kıyafet veya işaret taşımaya zorlar. Her ne kadar hıristiyan Hohenems’lilerin “baştan çıkarılmamaları” için açıkta yapmamak şartıyla olsa da, dini vecibelerini engelsizce yerine getirmelerine izin verilir. Bu devrelerde yahudi bir cemaatin Hohenems’de ancak 1632 yılında oluştuğı saptanmıştır.

Kovulma ve Tekrar Yerleşme

Hohenems’li yahudiler sürekli düşman sayılır ve iftiraya uğrarlar. Otuz yıl savaşı ve katolikler ile protestanlar arasındaki çatışmalar bir güvensizlik ortamı yaratır. 1647 yılında hıristiyan Hohenems’liler, yahudi komşularının üç evini talan ederler. Sadece kısa süreliğine uzatılan ‘Kontluk Koruma Mektubu’, sürekli bir güvence sunmaz. 1676 yılında Hohenems’li yahudiler, keyfi bir davranışla Kont Franz Karl tarafından kovulurlar.

Birçoğı uzun yıllar için yakındaki Sulz’a göç eder. Orada, asıl amacı ticari tekeli sürdürmek olan ve hıristiyanlardaki yahudi karşıtı önyargılara hizmet eden Vorarlberg’li toprak ağalarının hedef tahtası olurlar.

1688 yılında bazı yahudilere Hohenems’e geri dönüş izni verilir. Sulz’lu yahudilerin kovulmasından sonra 1744 yılında çoğunluğu Hohenems’e geri döner. Hohenems’li cemaat, ancak 1770/71 yılında bir sinagog kurma izni alabilir.

“Yararlı Kılma”

18. yüzyılın sonundaki yeni Habsburg hoşgörü politikasının amacı, ekonomiyi canlandırmak ve devlet sistemini modernleştirmektir. Yine de yahudiler Avusturya’da 19. yüzyıla kadar ekonomik ayrımcılıktan muzdariptirler. Çok sayıda eğitim yolu ve meslek onlara kapalıdır, gayrimenkul edinilmesi konusunda onlara sadece sınırlı olarak, örneğin fabrika kurulması için, izin verilir. Yahudiler bu sebeple sıkça hallerde yeni, ama bir o kadar da riskli sanayiye el atar. Bazı yahudiler işte bu sebeple sanayi devriminin “öncüsü” olur. Hohenems’de tekstil baskısının henüz yeni olan tekniğini devreye sokanlar, Rosenthal kardeşlerdir. Hohenems’in sulak semti “Schwefel” mahallesinde kısa sürede gelişen ve büyüyen bir tekstil boyahanesi ve basmahanesi kurarlar. Yakın zamanda Vorarlberg’in en önemli girişimcilerinden sayılırlar ve Hohenems’in en büyük işvereni ve vergi mükellefi haline gelirler.

Yıl Döngüsü ve Yaşam Döngüsü

Yahudi bayramları ve anma günleri genellikle yahudi tarihinin radikal olaylarını, baskı ve kurtuluş anlarını hatırlatır. Diasporada yani yahudilerin dünyaya dağılmasında dini kurallar, yahudi cemaatin bağlılıklarının temelini oluşturmaktadır. Bu kuralların birçoğu ve güncel hayata bağlanmış olan gelenek ve görenekler, ritüeller ancak birlikte izlenebilirler ve anlamları ancak bu şekilde yorumlanabilir.

Bu kurallar, aynı zamanda insanların birlikte yaşaması için Tevratta aktarılan emirlerin önemini vurgularlar. Tevratın sürekli yorumlanması, değişen dünyaya gerekli uyumu sağlamaktadır. Yahudilikte 18. yüzyılın sonundan bu yana, katı muhafazakar yani ortodoks ve liberal dini akımlar karşı karşıya bulunmaktadır.

Simhat Tora On Emir Bayramı

23 Tışri

‘Simhat Tora’ Tevrat Bayramı, Allah’ın emirlerini ve talimatlarını içeren temel kutsal metinlerden oluşan Tevrat şükür için yapılır. Tevrat elle parşömen kâğıdına yazılır, rulo haline getirilir ve genellikle kumaştan ve som metal mücevherden yapılmaya değerli bir kılıfın içine konularak sinagogun Tevrat sandığında muhafaza edilir. Simhat Tora On Emir Sevinci Bayramı da adlandırılan bu musevi bayramı, musevi takviminin tışri ayının 23. gününe denk gelmektedir. Simhat Tora’dan sonra sinagogda Yevmüssept (Almancası Sabbat) ile birlikte haftalara bölünmüş bir yıllık Tevrat okumasının yenisi başlar.

Doğum

Yahudi dini kurallarının hükümlerine göre, sadece yahudi bir anneden doğan bir çocuk yahudi olur. Doğumdan sonra erkek çocuklar sünnet edilerek Allahın birliğine kabul edilirler. Bu vesileyle söylenen kutsama sözü, “Tevrat için, cuppah (yahudi düğünlerinde evlilik çadırı) için ve iyi işler için yetişsin” şeklindedir. Bu vesileyle erkek çocuğuna dindar bir yaşamın, bir aile kurmasının ve dürüst ahlaki davranmasının nasip olması dlenir. Bu dilekler, sünnet kundağından yapılan Tora (Tevrat) forsuna işlenmiş veya çizilmiştir. Tevrat forsuyla birlikte iki çubuğa sarılmış olan Tevrat ile birlikte bağlanırlar. Kız çocuklarının ismi ise, yevmüssept günü sinagogda kız çocuğunun babası Tevrat okumasına çağrıldığında ilan edilir.

Aşk

“Güzel odalı bir ev de dilerim sana,
Hem de sağlam damı olan bir ev,
Çivileri de parlak ve sağlam olan,
Pencereleri kristal camdan bir ev.”

Çeşitli ülkelere dağılmış halde göç ve takip arasında azınlık olarak yaşamak, spontane ilişkiler için iyi bir koşul değildi. Yine de Hohenems’e yerleşimin ilk yıllarından romantik bir aşk mektubunun taslağı kalmıştır. Bu aşk mektubu metni, geleneksel bir yahudi düğün pastasının malzemelerine dayanan edebi görüntüleri işlemektedir.

Hanukkah Işık Bayramı

25 Kislevden 2 Tevere kadar

Bu musevi bayramı, musevi takviminin kislev ve tevet aylarına rastgelmektedir. Sekiz gün süren Işıklar Bayramı Chanukka, zamanın hesaplanmaya başlanmasından önceki 165 yılında (milattan önce 165 senesinde) tapınağın tekrar kutsal hale getirilmesini hatırlatır. İkinci tapınağın Helenistik fatihler tarafından işgal edilip kutsallığının bozulmasından sonra yahudi Makabeler Kudüs’ü geri alırlar. Efsaneye göre adeta bir mucize gibi, kalan az miktardaki kutsanmış yağ, sekiz gün yeter. Işık Bayramı Aralık ayına denk geldiğinden, geçen zaman zarfında Noel Bayramının ananeleriyle karışmıştır. Topaç oyunları, hediyeler ve şarkı söylemeler, Chanukka kaynaklı bir aile bayramının görüntülerindedir.

ODA 2

“Biz kimiz?”

Gelenek ve Aydınlanma

Aydınlanma düşüncesi doğrultusundaki yasalar ve emirler, 18. yüzyılın sonunda ilk kez yahudilere ve diğer azınlıklara vatandaş olarak eşit bakılmasının yolunu açmıştır. Ancak topluma dâhil olunması için yahudilere, yerli halk çoğunluğuna adım adım uyma koşulu getirilmiştir.

1781/82 yılının “Hoşgörü Patenti” Avusturya’daki yahudilere bir yandan hukuki iyileştirmeler, ama aynı zamanda da bağımsızlıklarına kesintiler getirmiştir. Voralberg ve Tirol bölgelerinde 1806–1814 arasında hüküm süren Bavyera-Napolyon hâkimiyeti, Hohenems’de eşit görülme konusunda bir başka önemli adım anlamına gelmektedir. Bu devrede yeni oluşan zengin bir halk tabakası başarı, eğitim şansı, artan itibar ve artan siyasi bir etki kazanabilmiştir. Aydınlanma devirleri, bütün dinlerde gelenekler ile bir çatışmaya yol açmıştır. Almanca konuşan yahudilerin ilerlemeci kısmı, bir din ve liturya reformu üzerine düşünmeye başlar. Bu gelişmeye, Hohenems doğumlu koro şefi ve besteci Salomon Sulzer önemli derecede etkili olur. Dünyevileşme ve kültürel uyum yahudilerin, hıristiyan çoğunluk toplumuna uyumuna katkı sağlamıştır. Buna bağlı olarak artık birçok yahudi, gittikçe artan bir şekilde dini geleneklerin dışında hareket etmeye başlamıştır.

Halkın Eşitliği

Fransız İhtilalinin düşüncelerinden etkilenen 1813 tarihli “Bavyera Fermanı”, yahudi azınlığa daha fazla kolektif ve bireysel haklar, aynı zamanda da vatandaşlık yükümlülükleri de getirmişti. Bu devrede tarımda ve zanaatta “yararlı kazanç şekillerinin” uygulanması teşvik edilir. Bu arada yahudilere, Alman soyadı almak zorunluluğu getirilir. Ancak aynı zamanda Hohenems’deki yahudi ailelerin sayısı 90 ile sınırlı kalır. Bu sebeple onların çocukları, genellikle uzaklardaki başka yahudi cemaatlerinden birileriyle evlenmek ve dolayısıyla taşınmak zorunda kalır.

Dünyasal eğitime yönelim kendini, kullanılan dilin değişiminde de gösterir. Geleneksel olarak konuşulan Batı Yahudi Dilinin yerini, o zamanlar hala İbranice alfabeyle yazılan bir Almanca alır. Nihayetinde Batı Yahudi Dili, özel alanda da artık olağan Latin alfabesi harfleriyle yazılmaya başlanır.

Eğitim

Burjuva halkın eğitimi idealiyle, yeni modern fikir alışveriş yerleri de oluşur. Bu devrede Herz Jakob Kitzinger 1800 yıllarında Hohenems'de Vorarlberg'in ilk kahvehanesini açar. O zamanlar salon kültürü gelişmeye başlar. Bregenz ve Feldkirch'de olduğu gibi Hohenems'de de edebi metinlere ilgi duyan bir okuyucu topluluğu kurulur. Bu yerler, yahudi cemaatinde genç eğitim tabakasının buluşma yerleri haline gelir.

Daha 1784 yılında "Hoşgörü Patenti" neticesinde yahudi cemaatinin "Alman Normal Okulu" kurulur. Bazı zengin aileler çocuklarına özel ders verilmesini tercih ederler. 1820 yılından itibaren okula gitme mecburiyeti uygulanmaya başlar ve okullar daha iyi donatılır. "Yahudi Halk Okulu" tabir edilen bu okullar iyi bir ün edinirler ve bu sebeple 1861 yılından itibaren artık bazı hıristiyan çocuklar da bu okullara gönderilmeye başlanır.

Ortodoksluk veya Reform

Avrupa yahudiliği dâhilindeki dini değişiklik çabaları, kısa bir süre sonra gelenek ve reform arasında uyum girişimlerini de içine alır. Salomon Sulzer, Isak Noa Mannheimer ile birlikte yahudi ibadetini yeniler. İlimli Viyana ritüeli diye adlandırılan bu değişiklik, kısa zamanda geniş çapta yayılır. Sulzer'in bestelediği birçok dua, yahudi geleneğini Viyana klasiğiyle birleştirir.

Hohenems yöresinde reform 1840 yıllarında Haham Abraham Kohn tarafından devreye sokulur ve halefleri tarafından devam ettirilir. Artık hahamlar da akademik eğitim aldıklarını belgelemek zorundadırlar. 1863-67 tarihleri arasında yenileme düşüncesi yönünde yahudi sinagogu, Sankt Gallen'li mimar Felix Wilhelm Kubli'nin planlarına göre tadil edilir. Ritüel geleneksel dini tören kapsamında vaaz vermek hususuna daha fazla değer verilmeye başlanır. Artık kadınların da dini ayinin yapılmakta olduğu salonda yer almalarına izin verilir.

Temiz veya Temiz Değil

Daha 1617'deki koruma mektubu ile ilgili görüşmelerde yahudi gıda kuralları bir rol oynar. Hayvanların bayıltılmadan kesilmesine, dini kurban kesimine açıkça izin verilir. Etin yahudi olmayan halka satılmasına da izin verilir. Yüksek kalite ve temizlik sebebiyle yahudi kasaplar artık hıristiyan halk tarafından da takdir ve ilgi görmeye başlarlar.

Yahudi dini kurallara riayet edilmesi hususu, özellikle meslekleri hıristiyan halkla bağlantıyı gerektiren kişilerce, Hohenems'li birçok yahudi tarafından 19. yüzyılın akışı içinde gittikçe arka plana atılır.

Kasap, fırıncı veya lokantacı olarak ortaya çıkan ailelerden biri, Landauer lakabını taşır. Jeanette, Julie ve Nanette Landauer adındaki üç bayan yahudi, 1830'lu yıllardan itibaren üç nesil boyunca, on yıllar sonra bile halk ağzıyla "Bi dr'Schanett" (Janetin yerinde) diye adlandırılan ve sevilen "Zur frohen Aussicht" (Neşeli Manzara) Lokantasını işletirler.

Yıl Döngüsü ve Yaşam Döngüsü

Bar Mizva / Bat Mizva

Yahudi erkek çocukları, 13. yaşlarını doldurmalarıyla birlikte dini erginliğe ulaşmış sayılırlar ve dolayısı ile dini kurallara uyma yükümlülüğü altına girerler. O günden itibaren cemaatin tam değerli ve artık toplumsal yükümlülük taşıyabilecek birer üyesi sayılırlar. Bu duruma "Bar Mizva" denir ve "yükümlü oğul" anlamına gelir. Bar mizva, yahudi gençlerde bir zirve noktasını oluşturur ve ilk kez sinagogda Tevrat okumasına çağrıyla bağdaştırılır. 20. yüzyılın başından itibaren artar bir şekilde kızlar için de Bat Mizva ("yükümlü kız") olayı kutlanmasına başlanır.

Purim Kurtuluş Bayramı

14 Adar

Coşkulu Purim Bayramı genellikle karnaval zamanına denk gelmektedir ve kraliçe Ester ve amcası Mordehay hakkındaki İncil anlatısını hatırlatmaktadır. İranlı yahudilerin, düşmanları Vezir Haman tarafından planlı olarak yok edilmelerini cesaretle önlemişlerdi. Çocuklar ve yetişkinler Purim için Ester, Mordehay ve zalim Haman kıyafetleri giyerler. Ester rolünde okunan hikaye dikkatle dinlenir ve çakırkeyif olmak için alkol alma emri yerine getirilir.

Kaşrut Temizlik Emri

Her ne kadar tarihi akış süreci içinde farklı farklı açıklansa ve yorumlansa da Kaşrut terimi, Tevrat'ta tarif edilmiş olan ve kutsal olarak görülen yahudi temizlik emirlerinin tümünü birden ifade etmektedir. Bu durum özellikle günlük hayata, aile içinde ve cemaatte yaşama giren ve diasporada yahudi cemaati kimliğini oluşturan gıda emirleri için geçerlidir. Domuz eti yasağından, etliyle sütünün ayrılmasına kadar kuralların birçoğunun kaynağı, bu sembolik düzenlemelerdir. Özellikle de kanın ağıza alınması haramdır. Hayvanların kesiminde oldukça katı temizlik kurallarının geçerli olmasının sebebi de budur.

Pesah Kölelikten Kurtuluş Bayramı

14 – 22 Nisan arası

Sekiz günlük Pesah Bayramı, yahudi halkının Moşe Rabenu (Hazreti Musa) önderliğinde Mısır'daki kölelikten kurtuluşunun anısına atfedilmiştir. Pesahta mayalı ekmeğin yenilmesi ve hatta evde bulundurulması da yasaktır. Oldukça katı temizlik kuralları geçerlidir. Yahudilerin Mısır'dan çıkış esnasında, zaman kıtlığı sebebiyle sadece Mazza denilen mayasız ekmeği yapabildikleri bu vesileyle hatırlanır. Bu nedenle bu bayram, Hamursuz Bayramı diye de adlandırılır. Yahudi aileleri bu bayramın kutlamasına arife akşamı Seder ile başlar. Seder, yahudilerin sürgündeki son yemeklerini sembolize eden bir kutlamadır. Bu vesileyle yenilmesi öngörülen yiyeceklerin tadı, Mısır'da sürgün esiri olan yahudilerin yaşadıklarını hatırlatır.

ODA 3

“Dünyamız nedir?”

Diaspora ve Göç

Yasal sınırlamalar ve ekonomik sıkıntılar, yahudi halkının çok fazla hareketliliğine yol açmıştır. Birçoğu mesleki bir varlık gösterebilmek veya bir aile kurabilmek için yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştır.

Yahudiler 1867 Anayasasıyla birlikte Avusturya-Macaristan çifte monarşisinde vatandaş eşitliğini elde ederler. Bu vesileyle elde edilen hareket özgürlüğü, birçok yahudi ailesinin Hohenems'den göç etmesine yol açar.

Ticaret her zaman seyahati ve bağlantıları şart koşuyordu. Hohenems'li yahudi seyyar satıcılar, geniş çaplı ticari seyahatlere girişmek zorundaydılar. İşadamları bilhassa Trieste, Augsburg ve Viyana kentleriyle ve de İsviçre, Türkiye, İngiltere veya ABD ile sürekli ticari ve ailevi ilişkiler içindeydiler.

Hohenems'li yahudi cemaatleri, Güney Tirol'da Meran ve Bozen yerleşim bölgelerinin kuruluşuna ve oraların sanayileşmesine önemli bir katkı sağladılar. Aynı durum 1863 yılında yahudilerin yerleşmesine izin veren Sankt Gallen için de geçerlidir. Aile ilişkileri uzak mesafelerde bile mevcudiyetini sürdürüyordu. Bu suretle bir Hohenems Diasporası oluşur. Öte yandan gittikçe büyüyen uluslararası bağlantılar, Hohenems'deki yaşama da zaman ilerledikçe bir şehir karakteri kazandırır.

Seyyar Satıcılar ve Hizmetkârlar

Birçok yahudi, seyyar satıcı ve hizmetkâr olarak çalışırdı ve bu nedenle bir aile kurma veya sürekli aynı yerde yaşama imkanına neredeyse hiç sahip olamazlardı. Yahudilerin seyyar satıcılık seyahatleri, onları İsviçre'ye ve Güney Almanya'ya yönlendirir. Gittikleri yerlerde genellikle bir yahudi cemaatinden diğerine giderler, akrabalarında malları depo ederler veya yevmüssept gününde dinlenme vecibesini yerine getirirlerdi.

Hohenems'li zengin yahudi aileleri, 19. yüzyılın başlarında çoğunlukla yahudi kökenli hizmetkâr, uşak, hizmetçi, özel ev öğretmeni ve sekreter çalıştırırlardı.

Birçok seyyar satıcı ve hizmetkâr, eğer kendilerine bakacak bir aile yoksa, yaşlandıklarında yoksullaşırdı. 1871 yılında Hohenems yahudi cemaati, Josef ve Clara Rosenthal'ın bir vakfından faydalanarak bir yoksullar evi kurar.

Sankt Gallen

İsviçre’de uzun süre sadece Endingen ve Lengnau şehirlerinde yahudi cemaatlerinin yerleşmesine izin verilir. Ancak Sankt Gallen yöresi tekstil sanayisiyle 19. yüzyılda Hohenems’li yahudiler için en önemli ticaret yeri olarak gelişir. Bu devirde seyyar satıcılar Sankt Gallen piyasasına ve pazarına gitmek durumunda kalırlar. Ticaret patentli işadamları kısa bir süre sonra aynı zamanda hem Sankt Gallen’de hem de Hohenems’de yaşamaya başlarlar.

Yahudiler 1863 yılında Sankt Gallen’e yerleşme hakkını elde ederler ve Hohenems’den gelen destek ile bir yahudi cemaati kurarlar. Burası kısa zamanda İsviçre’nin en önemli Yahudi merkezlerinden birisi haline gelir. Hohenems’li aileler Burgauer, Reichenbach ve Hirschfeld, Sankt Gallen yöresinde önemli tekstil şirketleri kurarlar.

Clara Heimann-Rosenthal

Clara Rosenthal 1891 yılında Antwerpen kökenli işadamı Josef Heimann ile evlenir. Rosenthal ailesi, Hohenems yöresinin en zengin yahudi ailesidir. Düğün bu zenginliğe uygun bir lüks içinde Lindauer Otelindeki “Bavyera Saray Lokantasında” yapılır, bütün dünyadan dostlar ve aile mensupları ziyarete gelir ve tebriklerini gönderirler. Yeni evli çift düğünden sonra Belçika’ya yerleşir.

1900 yılı civarında Rosenthal kardeşlerin firması yaklaşık bin işçi istihdam eder. Birinci Dünya Savaşında ve savaş öncesinde meydana gelen ekonomik krizler, bu olumlu gelişmeyi sona erdirirler. Bu gelişmelerin nihayetinde Rosenthal ailesi 1916 yılında şirketi satmak zorunda kalır.

Bu devrede Clara Heimann-Rosenthal’ın oğlu Jean, İsviçre’de yatılı okula gidiyordu. Clara, kocası Josef Heimann’ın erken ölümünden sonra 1906 yılında Hohenems’e geri döndüğünde cemaat üyesi, artık 100 kişinin altına düşmüştür.

Heimann-Rosenthal Villası ve Salonu

1841 yılında Hohenems-Schwefel’deki pamuk fabrikasını satın alan Rosenthal ailesi, 19. yüzyılda Hohenems’in en varlıklı yahudi ailesiydi.

Fabrikatör Anton Rosenthal (1840-1912) 1864 yılında, bugün Hohenems Yahudi Müzesini barındıran geç dönem klasik çağ tarzındaki villayı inşa ettirmiştir. Villanın planı, muhtemelen Hohenems sinagoğunun tadilatını da planlamış olan Sankt Gallen’li mimar Felix Wilhelm Kubly’ye (1802-1872) tarafından çizilmiştir.

Büyük burjuva fabrikatör ailesi Rosenthal'in merkezi oturma odası olarak hizmet veren salon, 1880 yılı civarında yeni rönesans stilinde mobilyalarla donatılmıştır. Clara Heimann-Rosenthal 1936 yılında bu villayı, Hohenems'li hekim Oskar Burtscher'e satmıştır. Sürgün edilmesinden önce 1940 yılında Viyana'ya zorunlu göçüne kadar Clara, bu evin zemin katında küçük bir odada yaşamıştı.

Tirol ve Vorarlberg

Ticaret seyahatleri, Hohenems'li yahudilerin yolunu sıkça Tirol'a düşürür. Bazı Hohenems'li yahudiler özellikle Meran ve Bozen isimli Güney Tirol şehirlerine yerleşirler. Schwarz ve Biedermann aileleri bunlardandır.

Schwarz ailesinin ticari girişimlerinden demiryolu şirketleri, modern bira fabrikaları ve Feldkirch'de önemli bir role sahip olan bir banka kurulur. Schwarz Bankası, Dornbirn-Lustenau tramvay yolunun inşasını finanse eder ve Vorarlberg'in endüstriyel gelişimini kalıcı olarak yönlendirir.

Innsbruck kentinde birçok yahudi işadamı, şehrin perakende ticaretinin gelişiminde pay sahibidir. Innsbruck kentinde gittikçe büyüyen cemaat, Tirol ve Vorarlberg bölgesinde yahudi yaşamının merkezi haline gelir. Buna rağmen Hohenems, Birinci Dünya Savaşına kadar Tirol ve Vorarlberg'in haham merkezi konumunu muhafaza eder.

Büyük Dünya

O zamanların Avusturya liman şehri Triest, Hohenems'deki akrabalarıyla sıkı bağlantı içinde olan yahudi işadamlarının bölgeler üstü bir ticaret merkezi olur. Brunner ailesi, pamuk ve tekstil ticaretinde, ayrıca banka ve sigortacılık alanında uluslararası başarıya sahiptir. Menz ailesi de, Triest ve Hohenems'de sigorta sektöründe kendine belirgin bir yer edinir. Brettauer, Wohlgenannt ve Hohenemser aileleri İtalya'da, Almanya'da ve İsviçre'de uluslararası bankalar kurarlar. Hirschfeld ailesi İstanbul'da bir ticaret merkezi kurar, Bernheimer ailesi mensupları Alabama'da bir mobilya mağazası ve Brentano ailesi bireyleri de New York'ta büyük bir kitapçı dükkanı açarlar. Hohenems'li yahudilerin soyundan gelenlerin bazıları yazar, bilim adamı ve sanatçı olurlar.

Arnold Rosenthal ise, Viyana'da Birinci Dünya Savaşını da atlattığı başarıları kendi tekstil fabrikasını kurar. Rosenthal ailesi arileştirme, yani yahudilerin ırkçılığa dayalı tasfiyesi sebebiyle 1938 yılında Viyana'daki mülkiyetini kaybeder.

Yıl Döngüsü ve Yaşam Döngüsü

Şabbat *Yevmüssept Dinlenme Günü*

Yevmüssept veya Almanca tanımıyla Schabbat (Sabbat), Tanrının dünyayı yarattıktan sonra yedinci günde dinlenmesini hatırlatır. Yahudi inancına göre insanlar da o gün dinlenmelidir, bir iş yapmamalıdır ve uzun mesafeli bir yol gitmemelidirler. Yevmüssept başlaması, evde yevmüssept mumlarının geleneksel olarak evin hanımı tarafından yakılmasıyla karşılaşılır ve selamlanır. Çalışmaya ara verilip mutlaka dinlenmek vecibesine uyulabilmesi için, bütün hazırlıkların önceden yapılmış olması gerekir. Bu vesileyle yemekler pişirilir, masa donatılır, bütün aile bayramlıklarını giyer. Sinagoğa gidildikten sonra evde Kidduş tabir edilen bir hayır duası okunur ve yanında bir bardak şarap içilir.

Düğün

Yahudi geleneğinde bir ailenin kurulması oldukça önemli bir yaşam hedefidir. Aile birliği, diasporada bir koruyucu fonksiyon ve sosyal ağ vazifesi görür. Bu sebeple evlilikler eskiden çoğu zaman ebeveynler tarafından tertiplenirdi. Yahudilikte evlilik kutsal sayılmaktadır. Evli olmayan yetişkin bir insana, eksik ve adeta kusurlu gözüyle bakılır. Bilinçli olarak evlenmemeye karar veren bir insan, tanrının çocuk sahibi olunarak yahudiliğin varlığının devam etmesini sağlama emrine karşı gelmiş sayılır.

Şavuot *Hafta Bayramı*

6 / 7 Sivan

Musevi takviminin Sivan ayınının 6. gününü 7. gününe bağlayan geceye denk gelen Pesahın 50. gününde, Şavuot Hafta Bayramı tabir edilen bir bayram yapılır. Bu bayramda, Tanrının On Emrinin Sina Dağında insanlığa buyurulması olayı anılır. Bu vesileyle bütün geceyi Tevrat okuması yaparak geçirmek musevilerde bir gelenektir. Aynı zamanda sinagoglar ve evler taze yeşilliklerle ve çiçeklerle süslenerek Tanrıya insanlığa bahşettiği mahsul için şükredilir.

Tişa Beav

9 Av

Av (ağustos) ayınının 9'undaki (tişa) oruç ve matem günü, Kudüs Tapınağının yıkılmasının ve yahudi tarihindeki diğer afetlerin hatırlanması için bir yas ve anma günüdür. Hahamların aktarmasına göre, gerek 1. ve 2. Tapınağın yıkılması, gerekse Bar Kohba isyanı (132–135 arasında) esnasında Betar Kalesinin yıkılması, 9 Av gününde gerçekleşmiştir.

ODA 4

“Ben Kimim?”

Kimlikler

19. yüzyılın burjuva toplumunda din ve kimlik unsurlarının önemi giderek artar ve bir şekilde kişisel meseleye dönüşür. Kimin yahudi olduğu ve yahudi olmanın ne anlama geldiğini herkes kendine göre cevaplandırır.

Dinden uzaklaşan bir kişiye yine de toplumun büyük bir kısmı tarafından hala “yahudi” olarak bakılırdı. 19. yüzyılın sonunda artan siyasi ve sosyal gerginlikler, yahudi halkı yeni bir ikilem arasında bırakır. Çoğunluğu burjuva liberalizmine bağlı veya krallığa sadık kalır. Ancak liberal akım giderek nasyonal sosyalist ve yahudi düşmanı antisemist bir şekle dönüşür. Buna paralel olarak hıristiyan sosyal politik akım da yahudi düşmanlığı içerikleri programına dahil eder.

Bu güçlükler ve yoğunlaşan siyasi işçi hareketi arasında kalan yahudi burjuvazisi, siyasi açıdan vatansız bir duruma gelir. Öte yandan az sayıda bazı yahudiler işçi hareketine katılırlar. Aynı zamanlarda Orta Avrupa’da kendilerine ait bir yahudi devletinin kurulmasını amaç edinen siyasi siyonizm hareketi doğar.

Diğer taraftan bir çok yahudi günlük siyaset karmaşasının karşısında kendilerini bilime, eğitime ve ilerlemeye kaptırarak, karşılaştıkları toplumsal dışlanmayı aşma yolunu ve bireysel yükselme olasılığını arar.

“Obje Olarak Ben”

Pressburg kökenli Aron Tenzer 1896 ile 1905 yılları arasında Hohenems’de haham olarak görev yapar. Bern ve Berlin’deki tahsili, onu ortodoks bir çevreden liberal ve aynı zamanda devlete sadık bir yahudiliğe götürür. Tenzer’in yahudilikle ilgili düşüncelerinin merkez noktasında dini uygulama, yahudi ahlakından daha az yer almaktadır. Aron Tenzer’in anlayışına göre din, bir ahlaki yaşam sürdürme ve sorumlu davranış kılavuzudur. Aron Tenzer “Obje olarak ben. Kendi kendime bakış” başlıklı otobiyografik metninde kendi manevi gelişimini, kişisel eğitiminin konusu olarak görmektedir. Tenzer tarihçi olarak her

şeyden önce kök salma ve asimile olmanın tarihi olarak gördüğü Hohenems'in yahudi tarihi hakkındaki bilgiler için dayanaklar oluşturur. Bunun yanısıra yakın arkadaşı liberal belediye başkanı August Reis ile birlikte Hohenems belediye arşivini kurar.

Dini Çatışmalar

Haham Tenzer genel ahlaki ve siyasi sorulara bilimsel çözümler arar. Modern halk eğitimci olarak insanın iyileşmesi inancıyla fen bilimleri ve edebiyat konferansları verir. Ortodoksluk, dini emirlerin yorumunun gevşetilmesinde ve çoğunluk toplumuna uyulmasında, aynı zamanda yahudiliğin son bulma tehlikesini görür. Bu sebeplerden dolayı Haham Tenzer ile Hohenems'de yaşayan tek ortodoks yahudi Lemberg kökenli seyyar satıcı Joel Nagelberg arasında dramatik fikir çatışmaları vuku bulur. Ancak birçok yahudi, mevcut dini sınırları geçirgen ve değişken olarak algılar veya sırtını dine tamamen döner. Bu anlayışa göre, kimin yahudi olduğu ve de kimin olmadığı sorusu, farklı farklı cevaplandırılabilir.

Siyasi Cevaplar

Antisemitizm ve ulusal nasyonalizm siyasi akımları, dindar olmayan yahudileri de kimlikleri ile ilgili soruya ve cevap aramaya zorlar. Buna karşılık çeşitli siyasi akımlar, toplumsal bariyerlerin aşılması umuduyla bağlantılıdır. Hohenems'li yahudilerin çoğunluğu için, Birinci Dünya Savaşına kadar liberal düşünce ile Avusturya Çifte Monarşisine sadakat arasında bir fark ve çelişki yoktur. Yahudilerin çoğunluğu, Avusturya Çifte Monarşisinden ilerici bir burjuvazi gelişimi beklentisi içindedirler. Zamanın sosyal demokrasi ve komünizm siyasi hareketi ise, toplumsal eşitsizliklerin kaldırılmasını vaat eder. Vorarlberg bölgesinde de bazı yahudiler işçi hareketinde yer alır. Galiçya kökenli Samuel Spindler, Bregenz yöresinde sosyal demokrat ve sendikacı olarak aktif faaliyet gösterir. Spindler sonradan protestan inancına geçer ama, antisemit saldırıların hedef tahtası olmaya devam eder.

Bireysel Yollar

Yeniliğin hareketlenmesiyle bilim, sanat ve teknik gelişmeler, adeta kişisel bir mutluluk vaadi haline gelir. Bu arada dinin yerini genellikle medeni modern ilerleme inancı alır. Bu arada “yeni insanın” istendiği kadar şekillendirilebileceği düşüncesi oluşur. Viyana’da faaliyet gösteren aslen Hohenems’li tıpcı Eugen Steinach bu düşünceden etkilenecek bilimsel araştırmalarını gerçekleştirir. Steinach’ın çalışmaları, hormon araştırmaları konusunda çığır açıcudur. Bu bilim adamı, çalışmalarının başında Avrupa çapında heyecan uyandıran bir gençleştirme terapisi geliştirir.

Ekonomik başarının artık pek anlam ifade etmediği genç bir yahudi nesli için sanat ve felsefe alanlarında yeni perspektifler açılır. Hans Elkan bu akımın arkasından giden Hohenems’li yahudilerden biridir: Elkan, Freiburg Üniversitesinde Edmund Husserl ve Martin Heidegger isimli tanınmış filozoflardan felsefe eğitimi alır. Bunun akabinde Feldkirch ve Dornbirn kentlerindeki liselerde yardımcı öğretmen olarak ders verir, ama hiçbir zaman memuriyet alamaz.

Yıl Döngüsü ve Yaşam Döngüsü

Roşaşana Yeni Yıl Bayramı

1 Tışri

Bir yahudi yılı, Roşaşana ile başlar. İbrani takviminin ilk ayına Tışri denir. 1 tışri günü, dünyanın yaratılışını hatırlatan tövbe, dönüş ve yenilenme günüdür. Yeni yıl gününde yani ibrani yılbaşında sinagogda bir koç boynuzu olan şofar üflenir. Onun sesi, inananları uyandıracak ve tanrıyla konuşmaya açacaktır. Roşaşananın ilk on günü, Yom Kipura (kefaret günü, barışma günü de denir) kadar tövbe günleri olarak adlandırılır. Bunlar yahudi yılının yani ibrani takviminin en önemli günleridir. Geleneksel inanca göre bu zaman esnasında bütün dünya, Tanrının tahtı önünde mahkeme edilir. Tanrı tarafından başlangıçta tespit edilmiş olan kararlar, Yom Kipurda mühürlenir.

Yom Kipur Barışma Günü

10 Tışri

Yom Kipur, yahudi yılında en önemli kutlama günüdür. Arife akşamı dindar olmayan yahudiler de ibadet için sinagoğa gelirler. Barışma gününde yahudi cemaatin Tanrıyla birliği vurgulanır. Bu sadece insanların günahlarının cezalarını çekmeleri ve diğerlerini af etmeleri yani bağışlamaları halinde mümkündür. Bu vesileyle, insanlara ve kendine karşı işlenen günahların affı için Tanrıya ibadet edilir. Yom Kipurda Tevrat tomarları sandıklardan çıkarılır ve cemaate takdim edilir.

ODA 5

“Buna dâhil miyiz?”

Uyum ve Dışlanma

19. yüzyılın ikinci yarısında müşterek çıkarlar, zenginlik ve burjuvazi bilinci, Hohenems’li yahudilerin buldukları piyasa toplumuna güncel hayatta artan boyutta katılımları ve aktivitelerini arttırmaları anlamına da gelmektedir.

Ancak yahudiler piyasa toplumunun siyasi hayatında dezavantajlı kalırlar. Uzlaşma olarak 1849 yılında sınırlı haklarla kendi siyasi cemaatlerini kurmalarına izin verilir. Yahudiler artık gerek kültürel, gerekse sosyal alanlarda Hohenems derneklerinde yer alabiliyorlardı. Bu süreç zarfında bölgedeki yahudi ve hıristiyan şarkı dernekleri birkaç yıllığına birleşirler. 20. yüzyılın başında yahudi aileler, Hohenems Hastanesinin yapılmasına önemli katkıda bulunurlar.

1900 yılı civarında artan antisemitizm, Vorarlberg ve Tirol’de kendini açıkça gösterir hale gelir. Önyargılar ve hıristiyanlığın geleneksel yahudi düşmanlığı, artık dünyayı kurtarma iddiasıyla siyasi bir programa dönüşür.

Ülkeden göç sebebiyle Hohenems’te artık çok az yahudi yaşıyordu. Cemaatin son başkanı Theodor Elkan’ın 1931 yılında yazdığı gibi, “sadece anılarla yaşayan çok küçük bir yahudi cemaati” kalmıştır.

Uyuşmazlıklar Hohenems’te de şiddetlenir. Yahudilerle yahudi olmayanlar arasında hala dostluklar olmasına karşın, “yahudilerin dışlanması” talebi gittikçe şiddetlenmeye başlar.

Yahudi Düşmanlığı

Hıristiyan Avrupa toplumunda yahudilere iki gözle bakılır. Yahudiler azınlık olarak “yabancıdırılar” ve aynı zamanda da “İncil halkı”, yani kendi inançlarının kaynağıdırılar. Onlara uzun süre başka işlerle uğraşma izni verilmediği halde, tüccarlık ve para ödünç verme faaliyetleri suçlama konusu yapılmaktadır. “Yahudi” sürekli günah keçisi olmaktadır, siyasi çatışmaların ve toplumsal sosyal gerginliğin suçluları onlarmış gibi gösterilmektedir.

19. yüzyılda dinin etkinliği azaldığında ve yahudiler toplumda halk olarak göze batmaz bir duruma geldiklerinde, farklılık unsuru olarak “ırk” kavramı keşfedilir. Irkçı antisemitizmde yahudi düşmanlığı, kendini “bilim” olarak gösterir.

Vorarlberg yöresinde de hıristiyan sosyaller ve Alman halkçıları, “yahudi sorununun çözü-münü” siyasi iyileşme öğretilerinin kilit noktası haline getirirler. Vorarlberg bölgesinde bir halk gazetesi konumundaki “Voralberger Volksblatt”, yahudileri bütün kötülüklerin kaynağı olarak göstererek kışkırtmada bulunur. Buna paralel olarak gelişen antisemit saldırılar, yahudileri ülkede tedirgin hale getirir.

Yan Yana mı Yoksa Birlikte mi?

1849 Mart Anayasası neticesinde Hohenems'te siyasi açıdan bağımsız bir İsrail ce-maati oluşur. Bunun akabinde Hohenems'li yahudiler neredeyse otuz yıl boyunca kendi be-lediye başkanları tarafından temsil edilirler. Haksız vergi dağılımı ve başka ayrımcılıklara karşı 1860'lı yıllardan itibaren kamu hayatına eşit haklarla iştirak edebilmek için genel topluma dâhil edilmeyi talep ederler. Hıristiyan toplumun direnişine karşın bu hedefe ancak 1878 yılında ulaşılır.

Yahudiler bu yıllarda, konusu ister sosyal bakım, halkın eğitimi olsun, isterse kültür olsun, toplum yararına hizmet veren dernek sisteminde önemli roller oynarlar. Yahudi okullarında yahudi olanlarla yahudi olmayan çocuklar bir araya gelir ve beraber eğitim görürler. Kişisel dostluklar gelişir, ancak ailevi bağlar oluşmaz. Bu devrede Katolik Kilisesi, yahudilerle hıristiyanların evlenmelerine imkan tanıyacak medeni nikaha başarıyla karşı çıkar.

“Hıristiyan Sokağı” ve “İsraililer Sokağı” en sevilen kartpostal motiflerinden biri haline gelir. Bu motifler, hem birlikteliğin hem de ayrılığın eş zamanlı ifadesi konumundadır. 1888 yılında Hohenems'te üzerinde “Yahudilere ölüm” ibaresi yazılı posterlerin ortaya çıkmasından sonra, yahudi temsilcileri artık yörenin cemaat siyasetinden geri çekilirler.

Kimin Yurdu?

1857 yılında Vorarlberg Eyalet Müzesi Derneğinin kurulması, tamamen bir Vorarlberg kimliği oluşturma girişimine işaret etmektedir. Üyeleri arasında çok sayıda Hohenems'li yahudi de bulunmaktadır.

19. yüzyılın sonlarında ırkçı milliyetçi yurt düşüncesi, belirli çevrelerce yenilikçiliğe karşı kullanılır. Bu dönemde endüstriyel gelişim, artık ilk yabancı dilli ve kökenli göçmenleri istih-dam amacıyla Vorarlberg bölgesine çekmeye başlamıştır.

Yeni ortaya çıkan örneğin turizm gibi ekonomi dalları, bir yandan taşra sade yaşamının büyüleyici görünümünden ve dolayısıyla yerli halktan hayat bulmaktadırlar. Öte yandan bu yeni sektör aynı zamanda şehirlilerden ve de yabancı halktan geçinmektedir.

Viyanalı yahudi bir ailenin oğlu olan Rudolf Gomperz, Arlberg Dağı eteklerinde Sankt Anton yöresinde ilk modern kayak tatil yerini kurar. Hohenems'te yahudi vatandaşlar Alpin Derneği için çaba gösterirler. Yahudiler buna rağmen 20. yüzyılın başlarında bu dernekten atılırlar. "Yurt" terimi, adeta bir savaş kavramı haline gelir. Bu terim, hem genel anlamda yahudilere karşı, hem de güya "yahudi ve bolşevik" Viyana'ya karşı bir mücadele kavramı olarak kullanılır.

Birinci Dünya Savaşından sonra Avusturya, öncesine kıyasla bir "cüce devlet" ve cumhuriyet haline gelir. Vorarlberg bölgesi bir halk oylamasıyla İsviçre'ye bağlanmaya çalışır, fakat bu girişim başarısızlıkla sonuçlanır. Avusturya faşizmi 1934 yılından sonra "Yurdumuz Avusturya" sloganını icat ederken, özellikle Vorarlberg halkının önde gelen elit kesimlerinin büyük kısmı, artık nasyonal sosyalistleri desteklemeye başlar.

Neşeli Manzara

Bazı Hohenems'li yahudiler 1930'lu yıllara kadar derneklere aktiftirler ve sohbet toplantılarına, spor faaliyetlerine, karnaval eğlencelerine ve müzik hayatına katılırlar. "Neşeli Manzara" lokantasına Hohenems'li yahudiler ve hıristiyanlar ve de sosyal demokratlar müşteri olarak gelip giderler. Din ve köken sorularının orada pek bir önemi yoktur. Orayı işleten Nanette Landauer 1936 yılında vefat eder ve lokantayı oğlu Ivan devralır. Hohenems'li sinagog hizmetkârı Jakob Weil'in oğlu Harry Weil Birinci Dünya Savaşından yaralı olarak geri döner. Harry Weil çok sayıda Hohenems tiyatrolarında ve müzik derneklerinde etkili çalışmalar yapar. Bunların arasında Schrammel Orkestrası ve 1924 yılında kendisinin kurduğu "Nibelungenhort" sosyal demokrat siyasi anlayışlı bir dinsel şarkı derneği de bulunmaktadır.

Babasından sadece haham evindeki bir satış dükkânını devralmakla kalmaz, aynı zamanda son kişi olarak kilise korosu şefliğini üstlenir ve yahudi cemaatinin sinagog hizmetkârlığını da devralır. Hala siyasi faaliyet gösteren erkek kardeşi Louis ve Vorarlberg bölgesinde yaşayan diğer bazı yahudiler gibi Jakob Weil de solcu gruplara bağlanmaya çalışır. Bu çabalarını 1934 yılından sonra yasadışı duruma gelmesine rağmen sürdürür. Harry Weil ve Ivan Landauer 1938 yılında nasyonal sosyalizimden kaçarak İsviçre'ye gitmeyi başarırlar.

Yıl Döngüsü ve Yaşam Döngüsü

Ölüm

Ortaçağdan bu yana neredeyse her cemaat, hastaları ve ölüm döşeğinde olanları ziyaret eden, ölüm saatinde onların yanında olan ve ölümlerinden sonra onurlu bir defni gerçekleştiren bir “bir ahiret kardeşliğine” veya “Chewra Kaddischa”ya (Hevra Kaddiş) sahiptir. Defin işlemi geleneksel olarak ölümden sonra üç gün içinde yapılır. Bu esnada ölenin en yakın mensubu kaddiş ölü duasını okur. Ölenin evinde akrabaların Schiwa denilen tarzda bir çember halinde oturdukları ve öleni andıkları yedi gün süren yas dönemi başlar. “Yaşam evi” diye de anılan mezarlık, yahudilikte huzuru asla bozulmaması gereken bir yerdir.

Sukot *Kamış Bayramı*

14/15 tişriden 22 tişriye kadarki devre

Yedi gün süren Kamış Bayramı, yahudi halkının Mısır’dan göçünü hatırlatır ve aynı zamanda bir mahsul bayramıdır. Çöldeki yürüyüşün anısına geceyi geçirmek üzere boş alana bir kulübe kurulur. Bazı yahudi aileleri bunu kendi bahçelerinde yapabilirler. Diğerleri ise balkonda bir sukka ile veya bir cemaat sukkasını ziyaretle yetinmek zorundadırlar.

SULZER ODASI

Salomon Sulzer

“... daha önce söylendiği gibi: insan her şeye sahip olamayacağından, yaşadığım sürece Viyana’ya karar verdim! Ama daha sonra vatan topraklarında atalarımın yanında dinlenmek ve orada gömülmeme izin verilmesi, benim niyetimdir! Orada yukarıda duvarın ortasında güzel manzaralı uygun bir yer, evlatlarım için bir ziyaret yeri ve belki de bazı saygı gösterenler için de Yahvenin bir sadık kulunun dinlenme yeri olurdu ...”

Salomon Sulzer, 1874

Salomon Sulzer 1804 yılında Hohenems’te dünyaya geldi. Alsas ve Karlsruhe’deki eğitiminden sonra on altı yaşındayken Hohenems Sinagoğunda koro şefliği görevini üstlendi. 1826 yılında kantör sıfatıyla koro şefi olarak Viyana şehir tapınağına atandı. Vaiz Isak Noa Mannheimer ile birlikte “Viyana Ritüelini” kurdu. Viyana Ritüeli tabiri, liturya ve sinagog şarkılarının reformunun hafif bir şekli anlamındadır.

Sulzer kısa zamanda Viyana yahudi çevrelerinin dışında da takdir edilen bir kişilik haline gelir. Sulzer’in sesi, artık Viyana dışında da tanınır. Bestekar Franz Schubert onun okuması için Tevrat 92. Mezmuru besteler. Diğer bir bestekar Franz Liszt ile birlikte Viyana’da sahnede yer alır. Onun efsanevi bariton sesi, yahudi olmayan müzik hayranı halkı da Viyana Sinagoğuna çeker.

Sulzer’in bir müzik kompozisyonu olarak ana eseri “Schir Zion” (Siyon Şarkısı) ilk kez dört sesli koro eşliğinde liturya şarkıları içermektedir. Sulzer’in müzik alanındaki reformu, birçok sinagogda mevcut dua stilini etkilemiştir. Bunun yanısıra Sulzer bestekar olarak birçok dünyevi şarkıyı ve ünlü yazar Goethe’nin bazı şiirlerini bestelemiştir. Sulzer ayrıca 1848 Devriminin bazı şarkılarını bizzat yazmış ve bestelemiştir. Salomon Sulzer 1890 yılında Viyana’da vefat ettikten sonra Viyana Merkez Mezarlığında bir onur mezarına defnedilmiştir.

MERDIVEN DAİRESİ

“Ben artık Ben değildim ve bir Biz kavramında yaşamıyordum. Pasaportum yoktu, geçmişim yoktu ve param yoktu ve de geçmiş tarihim yoktu.”

Jean Améry. “İnsan ne kadar vatana gerek duyar?”

ÇATI KATI

Nasyonal Sosyalizm

12.03.1938 tarihinde yerli nasyonal sosyalistler Avusturya’da iktidarı ele geçirirler. Bunun akabinde Alman birlikleri Avusturya’yı işgal ederler. Nürnberg Irkçılık Yasaları 1938 yılı mayıs ayından itibaren ülkede geçerli olur.

Bu yasalara dayanarak yahudilerin haklarından yoksun bırakılmaları, neredeyse bütün meslek dallarından, okullardan ve üniversitelerden dışlanmaları, mülkiyetlerinin ve sonunda canlarının alınması süreci başlar. Bu süreç zarfında genellikle halkın geniş çapta onayı ve desteğiyle yahudiler, siyasi rakipler, Alman kökenli ve diğer kökenli çingeneler, homoseksüeller ve Yehova şahitleri takip edilir ve öldürülürler. Engelliler ve zihinsel hastalar sağlık kurumlarında katledilirler. Hohenems’te 1938 yılında sadece 15 yahudi hayatta kalabilir. Vorarlberg, eski Avusturya federal eyaletleri arasında en büyük NSDAP (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) üyesi yoğunluğunu arz eder. Bu devrede Hohenems belediye başkanı Josef Wolfgang, nasyonal sosyalist iktidarın hırslı bir yardımcısı olarak öne çıkar. Almanya’nın Polonya’ya saldırmasıyla birlikte 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı başlar. Özellikle Doğu Avrupalılardan oluşan binlerce zorunlu işçi, Tirol ve Vorarlberg bölgelerinde tarımda ve sanayide, silah endüstrisinde ve enerji santrali inşasında zorla çalıştırılırlar. Başlangıçtaki askeri başarılarından sonra 1942 yılından itibaren Alman İmparatorluğunun mağlup olacağı kendini gösterir. Ama buna karşın nasyonal sosyalizme karşı direnç hareketi, halk arasında pek fazla destek görmez. Aralarında Johann August Malin veya Karoline Redler gibi siyasi takipte bulunan yaklaşık 80 Vorarlberg’li yakalanarak idam edilir veya KZ (Konzentrationslager) tabir edilen tecrit kamplarında öldürülürler. Bunlara ek olarak birçok insan daha tutuklanır ve hapsedilir. Nihayet 1945 yılı mayıs ayı başında Tirol ve Vorarlberg bölgeleri, Amerikan ve Fransız birlikleri tarafından kurtarılır.

Nasyonal Sosyalistlerin Yahudilere Karşı Kanunları

1938

- 15 Mart 1938 Yahudilerin seçim hakkın iptal edildi (Rayş Alman İmparatorluğu ile Avusturya'nın birleşmesi konusunda 10 Nisan 1938 tarihinde yapılacak halk oylamasından evvel).
- 18 Mart 1938 Viyana Kültür Cemiyeti kapatıldı.
- 18 Mart 1938 Bütün yahudi derneklerinin, organizasyonların ve kuruluşların faaliyetleri durduruldu.
- 1 Nisan 1938 Hitler selamı okullarda uygulanmaya başlandı.
- 24 Nisan 1938 Yahudi kökenli yüksek okul öğrencilerine Numerus Clausus isimli okula alma sınırlaması getirildi; üniversiteye giriş ancak özel bir izinle mümkündü.
- 27 Nisan 1938 Yahudi kökenli orta okul öğrencileri, okullarından alınarak diğer öğrencilerden ayrıldı; sadece yahudilere mahsus sekiz adet ortaokul kuruldu ve öğrenciler oraya gönderildi.
- Nisan 1938 Belediye hamamlarına yahudilerin girip yıkanması yasaklandı. Yahudilerin kendi evlerinde çoğunlukla kendilerine ait hamamları ve banyoları olmadığından, bu gelişme büyük bir sorun oluşturdu.
- Mayıs 1938 başlarında Yahudi tüccarlarının hayvan ve et pazarlarına girişleri yasaklandı.
- 9 Mayıs 1938 İlkokullara, ortaokullara ve meslek ilerletme okullarına yahudi kökenlilerin girişleri kısıtlandı.
- 20 Mayıs 1938 Yahudilerin "aryen" denilen saf Almanlarla evlenmesi yasaklandı.
- 17 Haziran 1938 Yahudi dış hekimlerinin mesleklerini icra etmeleri yasaklandı.
- Haziran 1938 Salzburg kentinde Alman yöresel milli giysileri sayılan giysileri giymeleri yasaklandı: Meşin pantolon, yoppe ceketi, dirndel bayan giysisi, kısa pantolon altına uzun çorap, Tirol şapkası ve sairinin kamuya açık alanlarda yahudilerce giyilmesi yasaklandı.
- 1 Temmuz 1938 tarihine kadar Çok sayıda yahudi kökenli öğretmen işten atıldı.
- 2 Temmuz 1938 Yahudi kökenlilerin kamuya açık bahçe ve parklara girip çıkmaları yasaklandı. Örneğin Viyana'da Rathauspark (Belediye Parkı), Stadtpark (Şehir Parkı), Volksgarten (Halk Bahçesi)

	gibi yerlere yahudilerin girmesi yasaklandı. Ringstrasse isimli sokaktaki banklara “Yalnız aryenler içindir” yazısı yazıldı.
Temmuz 1938 den itibaren	Özel teşebbüs işyerlerinde yahudi kökenlilerin çalışması yasaklandı.
17 Ağustos 1938	Yahudilerin mecburi olarak erkeklerde “Israel” ve bayanlarda “Sara” ön isimlerini taşıma mecburiyeti getirildi.
27 Eylül 1938	Yahudi avukatların mesleklerini icra etmeleri yasaklandı.
30 Eylül 1938	Yahudi hekim ve doktorların mesleklerini icra etmeleri yasaklandı. Özel bir izinle sadece yahudi hastalara bakmalarına izin verilebilirdi, ama doktor veya hekim ünvanını taşımaları yasaktı, bu durumda kendilerini ancak “hasta tedavici” diye tanıtabilirlerdi.
5 Ekim 1938	Yahudi kökenlilerin spor tesislerine girmesi ve tesisleri kullanmaları yasaklandı.
5 Ekim 1938	Yahudilerin pasaportlarına Yahudi anlamına gelen “J” harfi yazılarak işaretlendi, yahudilerin ülke dışına çıkmaları zorlaştırıldı.
Ekim 1938	Yahudi hemşirelerin ve hastabakıcıların, “aryen” hastanelerinde veya yaşlılar bakımevlerinde çalışmaları yasaklandı.
Ekim 1938	Personel kimlik kartının kullanımına başlandı.
Kasım 1938	Yahudilerin işyerlerine İbrani alfabesi harfleriyle yazılı birer tabela asılması ve böylece açıkça işaretlenmeleri şartı getirildi.
11 Kasım 1938	Yahudi öğrencilerin, üniversiteye ayak atmaları yasaklandı.
11 Kasım 1938	Yahudilerin silah bulundurması yasaklandı.
12 Kasım 1938	Tiyatro, sinema, konser, sergi, lokanta, kahvehane ve açık hava yüzme havuzları gibi yerlere yahudilerin girmesi yasaklandı.
12 Kasım 1938	Yahudilerin posta güvercini bulundurmaları yasaklandı.
14 Kasım 1938	Ülke çapında yahudi öğrencilerin tamamı yüksek okullardan çıkarıldı.
23 Kasım 1938	Yahudilere ait işyerlerinin tamamı kapatıldı veya “aryenlere” aktarıldı.
30 Kasım 1938	Yahudi noterlerin mesleklerini icra etmeleri yasaklandı.
3 Aralık 1938	Yahudilerin araç kullanma ehliyetleri ve araç ruhsatnameleri geçersiz kılındı ve toplatıldı.

1939

- 28 Ocak 1939 Çarşıda, pazarda, fuarda ve sergilerde vesaire yahudilerin satış yapmaları ülke çapında yasaklandı.
- 21 Şubat 1939 Yahudilere, kendilerinde mevcut altın, platin, gümüş, değerli taş ve incileri iki hafta zarfında getirip teslim etmeleri emri verildi.
- 30 Nisan 1939 Kiracılara Yardım Teşkilatından yahudilerin faydalanmaları yasaklandı; gettolaşma başlatıldı.
- Temmuz ortaları 1939 Kamuya açık dersane ve okulların tümünde yahudi çocuklarına ders verilmesi yasaklandı.
- 1 Eylül 1939'dan itibaren Yaz aylarında saat 21:00 – 05:00 arasında, kış aylarında saat 20:00 – 06:00 arasında yahudilerin evlerinden çıkmaları yasaklandı.
- Eylül 1939 ilk haftasından itibaren: Yahudilerin sadece belirli dükkanlarda alışveriş yapmaları mecburiyeti getirildi. Yahudilerin alışveriş zamanları kısıtlandı ve sınırlandırıldı. Ayrıca lo kantalara, benzeri yerlere ve kahvelere vesaire yahudilerin girmesi yasaklandı.
- 20 Eylül 1939 Yahudilerin radyo dinlemeleri yasaklandı. Yahudilerin evlerindeki bütün radyolar toplatıldı.

1940

- Ocak 1940 Yahudilerin alışveriş yapma süreleri daha da kısıtlandı: Kendilerine tahsis edilen alışveriş yerlerinde yahudilerin ancak saat 11:00 ile 13:00 arasında alışveriş yapabilmelerine izin verildi.
- Güzün 1940 Yahudilerin telefon kullanmaları yasaklandı. Bundan istisnalar: Yahudi hasta tedavileri, diş tedavileri, hukuk danışmanları ve Yahudilerin Ülke Temsilciliği ve bu temsilciliğin alt kurumları.

1941

- 7 Ağustos 1941 Yahudilerin ülkeden göç etmeleri yasaklandı.
- 1 Eylül 1941 Altı yaşından büyük yahudilere, "yahudi yıldızı" taşıma mecburiyeti getirildi.
- Eylül 1941 Yahudilere, oturdukları mahalleleri ancak yerel polis yazılı bir izniyle terk edebilecekleri uygulaması getirildi.
- Eylül 1941 Toplu taşıma araçlarında yahudi olmayan yolcular ayakta durduğu sürece, yahudilerin oturaklara oturmaları yasaklandı.

- Yoğun toplu taşıma saatlerinde yahudilerin bu araçlara binmeleri yasaklandı.
- 31 Aralık 1941 Yahudilere mahsus "Genel Çalışma Mecburiyeti": Yahudiler, Çalışma Kurumu tarafından kendilerine gösterilen işlerde çalışmaya mecbur edildiler. İzin hakkı, hastalık parası, resmi tatil parası, fazla mesai parası ve benzeri hiç bir hakları olmaksızın.
- 13 Kasım 1941 Yahudiler ellerindeki bütün daktilolarını, hesap makinelerini, teksir makinelerini, bisikletlerini, fotoğraf makinelerini be dürbünlerini vermeye mecbur edildiler.
- 1942**
- Ocak 1942 Yahudilere, ellerindeki bütün kürklü ve yünlü giysileri, ayrıca kayaklarını ve dağ ayakkabılarını teslim etme mecburiyeti getirildi.
- Şubat 1942 Yahudilerin meskenlerinde ev hayvanları bulundurmaları ve beslemeleri yasaklandı.
- Şubat 1942 Yahudilerin telefon kullanmaları, gazete satın almaları, tren istasyonlarına girmeleri ve yol konaklama yerlerine ayak basmaları yasaklandı.
- Nisan 1942 Yahudilere, evlerini "yahudi yıldızı" ile işaretleme mecburiyeti getirildi.
- 8 Mayıs 1942 Yahudilerin Viyana Ormanına girmeleri, Bisam Dağına ve Freudenau bölgesine ayak basmaları yasaklandı.
- Mayıs 1942 Yahudilerin toplu taşıma araçlarına binmeleri yasaklandı; bu uygulamadan ancak polisin yazılı izniyle istisnalar mümkün kılındı: Ancak işyerine mesafe 7 kilometreden uzun ise veya yayan bir saatten uzun süre işyerine kadar yürümek gerekiyorsa, istisnalar mümkündü.
- Haziran 1942 Yahudilere, ellerindeki bütün elektrikli cihazları teslim etme mecburiyeti getirildi.
- Temmuz 1942 Körlerin taşıdıkları sarı renkli kollukları yahudi körlerin kullanmaları yasaklandı.
- 18 Eylül 1942 Yahudilere artık şu alışveriş karnelerinin verilmesi yasaklandı: Et karnesi, giysi karnesi, süt karnesi, sigara kuponu, ekme karnesi, sebze ve meyve karnesi, sebze ve meyve konservesi alma karnesi, tatlı gıda maddeleri alma karnesi.

Geride Kalmayanlar

9/10 Kasım 1938 tarihinde imparatorluğun her tarafında sinagoglar ve ibadethaneler ateşe verilir, yahudi dükkânları ya talan edilir ya da yakıp yıkılır. 25.000'den fazla yahudi erkek tutuklanır, Dachau, Buchenwald ve Sachsenhausen toplama kamplarına sürgün edilirler. Viyana'da katliam süreci içinde 42 sinagog ve ibadethane yok edilir. Nazi teşkilatında muhafız görevlisi sivil giyimli SS (Schutzstaffel) mensupları, özellikle Innsbruck'lu yahudilere karşı akıl almaz vahşilikler gerçekleştirirler. Yahudi cemaati başkanı Richard Berger ve cemaatin önde gelen isimlerinden Wilhelm Bauer ve Richard Graubart katledilirler, birçok başka insan da yaralanır. Bu arada küçük Innsbruck Sinagogu da yok edilir. Hohenems'li yahudiler organize katliam dalgasından korunurlar. Ancak 11 Kasım 1938 tarihinde belediye başkanı Wolfgang, sinagog binası üzerinde hak iddia eder. Bir hafta sonra envantere el koydurur: Tevrat ruloları, Tevrat mücevheri ve çok sayıda dini güncel eşyalar bunlar arasındadır.

Savaşın sonrasın Hohenems'liler bu eşyaların nereye kaybolduğu gerçeği ile yüzleşmek istemezler. Daha nasyonal sosyalizimden önce Hohenems'ten alınan birkaç eşya, sonraları çağdaş yahudi kültürü koleksiyonlarının bazılarında tekrar ortaya çıkar, örneğin Basel, Kudüs veya San Francisco kentlerinde. Tevrat rulolarının akıbeti ise hala meçhuldür.

Kaçış

Avusturya Devletinin, nazilerin idaresindeki Alman İmparatorluğuna "Birleşme" tabir edilen bir hamleyle dahil edilmesi olayından sonra bazı Hohenems'li yahudiler İsviçre'ye kaçmayı başarırlar. 1938 yılı esnasında Hohenems, Eski Ren tabir edilen bölgedeki özel konumu sebebiyle binlerce Viyanalı yahudi için de en önemli sınır geçidi haline gelir. Sankt Gallen kantonunda sınıra yakın bir yerde Diepoldsau mülteci kampı ve daha sonra başka kamplar da kurulur.

Kaçaklar, mallarını mülklerini ve genellikle akrabalarını da geride bırakmak zorundadırlar. Kaçak yani mülteci yahudilerin sayısının artmasıyla birlikte, masrafların büyük bir kısmını karşılamak zorunda kalan yahudi cemaatinin maddi sıkıntısı da artar.

Almanya tarafında kaçakların tutuklanmayı hesaba katmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra bazı SS görevlileri de önceleri yasadışı göçe aktif olarak destek veriyorlardı. 1938 yılının ağustos ayında İsviçre, sınırlarını vizesiz kaçaklara kapar. İsviçre yabancılar polisinin başvurusuyla, Alman makamları 5 Ekim 1938 tarihinde yahudilerin pasaportlarını "J" (Jude, yani yahudi) harfi ile mühürler. Savaşın başlamasıyla birlikte 1939 yılında Alman İmparatorluğu sınır emniyetini sıkılaştırır. Artık göç edilmesi imkânsız hale getirilir.

Her iki taraftaki insan kaçakçıları, kaçmak isteyenleri genellikle nakit para karşılığında, Eski Ren'den geçirirler. Bu devrede Sankt Gallen polis müdürü Paul Grüninger mümkün olduğunca çok insanı kurtarmaya çalışır. Bu sebeple 1939 yılında işten atılır, yargılanır ve cezalandırılır. Geçen süre zarfında Almanya tarafında da sınır bölgelerinin gözetimi iyice sıklaştırılır, bunun neticesinde de göç ve kaçma durumu imkânsız hale getirilir.

İmha

Yahudiler daha 1939 yılından itibaren Polonya'da ahıra sokulur gibi Getto diye adlandırılan sınırlı yahudi mahallelerine sokulur ve hapsedilirler. 1941 yazında Naziler Doğu Avrupa'da kitlesel olarak kurşuna dizmeye ve sonbaharda imha kampları kurmaya başlarlar. 20.01.1942 günü Wannsee Konferansı nihayetinde Avrupa yahudilerine yönelik kitle cinayeti imparatorluk çapında koordine edilir.

Bazı Vorarlberg'liler nazi suçlarının ana faillerinden sayılırlar. Önce bedensel ve zihinsel engellilerin öldürülmesi programına katkıda bulunan ve oradaki katkılarından ötürü bilahare Treblinka imha kampının birinci komutanlığına atanan Bregenz'li İrmfried Eberl de bunlardan biridir.

Savaş başlangıcında 1939 eylülünde eski Avusturya sınırları dahilinde hala "Nürnberg Yasalarına" göre yahudi sayılan yaklaşık 70.000 insan yaşamaktaydı. Onlar ya zorla Viyana'ya göç ettirilirdi ya da doğrudan toplama kampına sürülürler.

1942 haziranında yaşlılar gettosu tabir edilen Theresienstadt kampına kitlesel yahudi nakliyatı başlar. Burası imha kamplarına gönderilmek için ara istasyon olarak hizmet veren bir tecrit yani toplama kampıydı. Toplama kampına götürülmüş olan 65.000'den fazla Avusturyalı erkek ve kadın yahudiden sadece yaklaşık 2.000 kadarı hayatta kalabilir. Yaklaşık 700 Tirol'lü yahudinin üçte biri daha orada öldürülür, Vorarlberg'teki yaklaşık 45 yahudiden en az 16'sı ölüme sürgün edilir. Büyük sayıda diğer yahudinin kaderi maalesef bilinmemektedir. Bunların yanısıra 60'dan fazla insan "melez" olarak sınıflandırılır ve bu nedenle takibata uğrarlar. Hohenems'te 1939 yılında hala sekiz yahudi yaşamaktaydı. Onlardan hiçbirisi hayatta kalmamıştır.

Viyana'dan yahudilerin "deportasyon" denilen şekilde trenlerle esir kamplarına nakliyesi:

Hareket tarihi / Varış yeri / Nakledilen insan sayısı

20.10.1939	Nisko	912
26.10.1939	Nisko	672
15.2.1941	Opole ü/Pulawy	996
19.2.1941	Kielce	1010
26.2.1941	Opole ü/Pulawy	1049
5.3.1941	Modliborzyce	981
12.3.1941	Lagow, Opatow	995
15.10.1941	Litzmannstadt	1005
19.10.1941	Litzmannstadt	1003
23.10.1941	Litzmannstadt	991
28.10.1941	Litzmannstadt	998
2.11.1941	Litzmannstadt	998
23.11.1941	Kaunas	995
28.11.1941	Minsk	999
3.12.1941	Riga	995
11.1.1942	Riga	1000
26.1.1942	Riga	1196
6.2.1942	Riga	997
9.4.1942	Izbica	998
27.4.1942	Wlodawa	998
6.5.1942	Minsk	994
12.5.1942	Izbica	1001
15.5.1942	Izbica	1006
20.5.1942	Minsk	986
27.5.1942	Minsk	981
2.6.1942	Minsk	999
5.6.1942	Izbica	1001
9.6.1942	Minsk	1006
14.6.1942	Sobibor	996
20.6.1942	Theresienstadt	996
28.6.1942	Theresienstadt	983
10.7.1942	Theresienstadt	993
14.7.1942	Theresienstadt	988
22.7.1942	Theresienstadt	1005
28.7.1942	Theresienstadt	988

13.8.1942 Theresienstadt 997
17.8.1942 Minsk 1003
20.8.1942 Theresienstadt 997
27.8.1942 Theresienstadt 956
31.8.1942 Minsk 967
10.9.1942 Theresienstadt 990
14.9.1942 Minsk 992
24.9.1942 Theresienstadt 1287
1.10.1942 Theresienstadt 1290
5.10.1942 Minsk 544
9.10.1942 Theresienstadt 1306
5.1.1943 Theresienstadt 100
8.1.1943 Theresienstadt 101
11.1.1943 Theresienstadt 100
28.1.1943 Theresienstadt 9
25.2.1943 Theresienstadt 70
30.3.1943 Theresienstadt 101
1.4.1943 Theresienstadt 72
27.4.1943 Theresienstadt 2
25.5.1943 Theresienstadt 203
16.6.1943 Theresienstadt 2
24.6.1943 Theresienstadt 151
15.7.1943 Theresienstadt 17
2.9.1943 Theresienstadt 20
9.9.1943 Theresienstadt 10
15.9.1943 Theresienstadt 1
11.11.1943 Theresienstadt 91
30.11.1943 Theresienstadt 46
14.12.1943 Theresienstadt 1
10.1.1944 Theresienstadt 6
10.1.1944 Theresienstadt 1
10.3.1944 Theresienstadt 84
28.4.1944 Theresienstadt 79
17.5.1944 Theresienstadt 1
18.5.1944 Theresienstadt 4
2.6.1944 Theresienstadt 1
21.6.1944 Theresienstadt 4
28.6.1944 Theresienstadt 18

9.7.1944 Theresienstadt 5
23.7.1944 Theresienstadt 1
16.8.1944 Theresienstadt 16
21.9.1944 Theresienstadt 2
20.11.1944 Theresienstadt 4
22.11.1944 Theresienstadt 1
1.2.1945 Theresienstadt 4
15.2.1945 Theresienstadt 7
8.3.1945 Theresienstadt 1073
20.3.1945 Theresienstadt 11
15.4.1945 Theresienstadt 77

“Benimle istediklerini yapacaklar. Dışarıda bundan kimsenin haberi olmayacak, kimse de bana destek çıkmayacak. Bana yardım etmeye yeltenebilecek insanlar, bir anne, bir kardeş veya bir arkadaş, buraya giremeyecek.”

Jean Améry. “İşkence”

Mülteciler

İkinci Dünya Savaşının sonunda milyonlarca insan iradelerinin dışında “Üçüncü Alman İmparatorluğu” tabir edilen bölgede bulunmaktadır. Onlar Müttefikler tarafından “mülteciler” (Displaced Persons) olarak adlandırılmıştır. Savaş esirlerinin, zorunlu işçilerin ve toplama kampı tutuklularının çoğunluğu, vatanlarına geri döner. Hayatta kalan yahudilerin çoğunluğu için artık böyle bir olasılık yoktur.

Avrupa'nın büyük bir bölümündeki mevcut yahudi cemaatleri imha edilmiştir. Almanya ve Avusturya'daki işgal garnizon bölgeleri, hayatta kalan ve çoğunlukla kamplarda barındırılan özellikle Doğu Avrupa kaçağı 250.000 kadar yahudi için toplanma bölgesi olarak hizmet verir. Nerdeyse hepsi Avrupa'yı terk etmek ve Amerika Birleşik Devletlerine veya Filistin'e göç etmek ister. Binlercesi Tirol ve Salzburg üzerinden yasadışı olarak gizlice siyonist yahudi organizasyonların kaçak taşıyan gemilerine doldurulurlar.

Vorarlberg'deki Fransız garnizon bölgesinde de hayatta kalan, çoğunluğu Doğu Avrupalı dindar yahudiler toplanır. En az 1000 kadar mülteci, 1945 ile 1954 yılları arasında Hohenems ve Bregenz'e yerleştirilirler, ama burası mültecilerin büyük çoğunluğu için sadece kısa bir ara istasyondur.

Yerli halkla birlikte yaşamak, her zaman sürtüşmesiz gerçekleşmez. Aşırı dolu eski yahudi evlerinde, misafirhanelerinde ve özel konutlarda barındırılan hayatta kalanlara, bir sıkıntı kaynağı ve tabulaştırılmış nazi dönemine nahoş bir hatırlatma unsuru olarak bakılır.

Hatırlamak ve Hatırlamamak

Avusturya 1945 yılından sonra kendisini “Hitler’in ilk kurbanı” olarak görür. Neredeyse hiç kimse antisemitizm ile yüzleşmek ve hatta mültecileri Avusturya’ya geri getirmek istemez. Nazi geçmişiyle ve işlenen suçlarla hesaplaşılması veya yok edilen yahudi mirası, bir suskunluk duvarına çarpar.

Savaşın sonra İnnbruck’ta yeni bir yahudi kültür cemaati oluşur. Hohenems’deki eski cemaatin hukuki mirasçısı olarak çalınan gayrimenkulleri Fransız işgali altındayken geri alır ve bunları sonradan Hohenems Belediyesine satar.

Avusturya resmi makamları ise çalınan mal ve mülklerin geri verilmesi, takibat için maddi tazminat ve hatta bir özür konusunda hiçbir şey bilmek istemez.

Hohenems yahudi tarihi anısını koruyanlar, yahudi cemaatinin eski üyeleri ve onların torunlarıdır. Onlar 1954 yılında yahudi mezarlığını devralırlar ve anı ve mezar yerlerini korumak için bir dernek kurarlar. 1970’li yıllardan itibaren yahudi tarihi Hohenems’te de giderek tekrar keşfedilir. Bir yahudi müzesi fikri oluşur.

1986 yılında Kurt Waldheim isimli siyasetçinin Avusturya devlet başkanlığına adaylığını koymasıyla birlikte Avusturya’nın Alman nazi devrindeki suç ortaklığı, artık kamuda resmi tartışma konusu haline gelir. Ancak Federal Başbakan Franz Vranitzky parlamento huzurunda 1991 yılında, nazi vahşetinde Avusturya’nın ortak sorumluluğunu açıkça kabul eder. Toplumsal ve siyasi realite bugüne kadar nazi geçmişine ilişkin tabularla ve sorunlarla, yahudi karşıtı antisemit önyargılarla ve cevaplanmamış sorularla doludur.

Künye

Edition Museumstexte. Daimi sergi

Yayınlayan: Hohenems Yahudi Müzesi

Türkçeye tercümesi: M. Sait Kont, Germersheim

Tasarım: atelier stecher, Götzis

Basım: Color Druck, Götzis

Resimler: Robert Fessler, Lauterach

© Jüdisches Museum Hohenems 2011

Hohenems Yahudi Müzesi

Schweizer Straße 5, A-6845 Hohenems

+43-5576-73989

office@jm-hohenems.at

www.jm-hohenems.at